

נתקבלו במערכת

סידור רינת ישראל. נוסח ספרד. ערוך מסודר ומבואר בידי הרב שלמה טל ז"ל. מהדורה חדשה. ההדיר הרב יואל קטן. ירושלים, הוצאת מורשת, תשע"ז. 864 עמ'. (03-5785255)

סו"ס יצאה לאור המהדורה ה'סופית' של סידור זה, אחרי המהדורה הזמנית שסיפרתי עליה בשנה שעברה ('המעין' גיל' 215 [תשרי תשע"ו; נו, א] עמ' 112). אינסוף הערות והצעות הביאו לשינויים ושיפורים רבים, כך שבסופו של דבר מול 582 (14+568) עמודים בסידור 'רינת ישראל' נוסח ספרד במהדורותיו האחרונות, מגיע הסידור עתה ל-864 עמודים. בולטות התוספות שכולן מקורן בדרישות הציבור - סליחות לתעניות ציבור, ספר תהילים, לוח ברכות הנהנין ועוד, כאשר התוספת של 30% בכמות הדפים הרחיבה את עובי הסידור ב-4 מ"מ בלבד (3.4 ס"מ מול 3, כולל הכריכה הקשה) בזכות הדפים הדקים והאיכותיים. כל זה פרטים טכניים. מבחינה מהותית בוודאי שאין כוונת הנחתום להעיד כאן על עיסתו, אוכל רק לומר שרוחו של ר"ש טל ז"ל חופפת גם על המהדורה החדשה, מפני שהכיוון שלו אומץ לגמרי על ידינו, ופשוט צעדנו צעד קדימה בכיוון שעליו הורה - סידור יידידותי למשתמש, בעיקר למתפלל והמתפללת הצעירים - אבל בשום אופן לא סידור 'ילדותי', עם נוסח מדויק ומוקפד, כאשר בכל 'צומת' שבה קיימים שינויים או שאפשרויות שונות עומדות לפני המתפלל - נמצאת ה'כוונה בהירה ומדויקת שמייעת לו לנוע בדרך הנכונה המתאימה לו באותו זמן. ההרחבה נובעת גם מחזרה חוזרת ונשנית על התפילות החוזרות על עצמן עם ביאוריהן, ועוד תוספות שאני מקווה שרוח חכמים ותלמידיהם תהיה נוחה מהן, כמו למשל תקציר סדר העדיפויות למאחר לתפילות השונות, טבלה עם כוונות שמות ה' השונים, לוח האותיות וההברות כעזר ללימוד הקריאה לקטנים (כמו שהיה מקובל בסידורים 'של פעם', כולל דוגמא של כתב סת"ם וכתב רש"י), אגרת הרמב"ן בעשרה סעיפים, תיקון חצות (כולל הסברים מדויקים על חשיבותו ועל דרך אמירתו, ובלי ההרחבות המאוחרות שצורפו לו בסידורים המאוחרים), מפתח עניינים אלפבתי מפורט בסוף הסידור ועוד. במקביל נעשתה השתדלות רבה להחזיר לתיקנו את נוסח הסודר, ולבטל את שיבושי הצנזורה מחד ואת 'שיפורי' חלק ממדקדקי תנועת ההשכלה מאידך שחדרו לסידורים שלנו. מעתה מונח הסידור לפני הציבור לחוות דעתו, לשבט או לחסד... הכוונה להמשיך באותו כיוון במחזורים לרגלים ולימים נוראים נוסח ספרד, ואח"כ לעבור לנוסחי עדות המזרח ואשכנז. ובעז"ה נעשה ונצליח.

פירוש למורה הנבוכים. ביאורו של ר' מרדכי בן אליעזר כומטינו למורה הנבוכים לרמב"ם. יוצא לאור על פי כתב יד בלוויית מבוא והערות. מאת דב שוורץ ואסתי אייזמן. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ז. 554 עמ'. (03-5318575)

רבי מרדכי כומטינו לא זכה להיות חלק משלשלת הפצת התורה לדורות, אמנם במקומו

בביזנטיון, בדור המעבר בין סופה של האימפריה הביזנטית לבין הכיבוש המוסלמי-עותמאני סביב שנת ר' לאלף השישי (אמצע המאה ה"ט"), היה חלק מקבוצה של תלמידי חכמים שהשפיעו רבות על בני מקומם. הוא היה איש של תורה ומדע ומעריץ של הרמב"ם, וכתב פירושים על התנ"ך ועל ספרי ראב"ע. בספרו זה הוא מנסה לקרב את תלמידיו ומקורביו להבנתו של הספר המורכב מורה הנבוכים, כשהוא מסתמך על מפרשים קודמים ועל מקורות הפילוסופיה שהיו פרושים לפניו, ומאריך מאוד דווקא בפרקים ה'מדעיים' יותר של ספר המורה. ראוי וטוב הדבר שהמהדירה, ורבה פרופ' שורץ, יוציאו ספר זה לאור, וישר כוחם, שהרי כל מבאר ומפרש תורני עשוי להוסיף ללומדים מהבנתו ומדרכו הפרשנית, ומי יודע באיזה עת יגיעו פירושיו של ר"מ כומטינו למלכות ויועילו לעולם כולו. מצד שני יש להודות שאין בספר זה חידוש מיוחד שישנה את לימוד מורה הנבוכים או יאיר את דרכם של הרבים לספר. כמקובל הוקדם מבוא מקיף ונוספו לספר מפתח קצר וביבליוגרפיה, וכן כדי להקל על הלומדים הוכנס גם נוסח מורה הנבוכים בתרגום אבן תיבון לגוף הספר. והערה טכנית-נקודתית אחת: 'לכל איש יש שם' כתבה המשוררת בעקבות מדרש חז"ל, ולהבדיל גם לכל ספר צריך להיות שם אחד מובהק. לכן מפתיע שבשער ה'רשמ' של הספר שמו הוא 'פירוש למורה הנבוכים', בעוד שעל הכריכה וגם על גב-הכריכה נמצא שם שונה: 'פירוש קדמון על מורה הנבוכים'. השניית הזו היא תופעה נפוצה שגורמת הרבה כאב ראש לספרנים, ואין לה שום הצדקה, בוודאי שלא בהוצאה לאור אוניברסיטאית שאמורה להקפיד גם על זוטות כאלו.

קובץ מן הגנוזים. אסופת גנוזים מתורתם של קדמונים, גנזי ראשונים ותורת אחרונים, דברי הלכה ואגדה, נדפסים לראשונה מתוך כתבי יד. **ספר שביעי.** עורך ראשי: הרב שלום הלל. מודיעין עילית, אהבת שלום, תשע"ו. תכב עמ' (02-5370970)

כרך נוסף של לקט דברי קדמונים מכת"י, עם ההדרה מדויקת ומבואות מחכמים והערות והפניות והשלמות. בכרך זה רוב המלאכה נעשתה ע"י רבנים ממשפחת הלל, חוץ מהדברים שבראש הספר: שלושים העמודים הראשונים בקובץ כוללים 'ויכוח שעבר בין חכמי צפת לבין ר' משה מטרנאני המבי"ט, כאשר כת"י שנתגלה בספריית הקהילה היהודית במנטובה שבאיטליה מבאר ומגלה פרטים שהוסתרו בכמה תשובות בשו"ת המבי"ט. מדובר על ויכוח גדול בדיני ממונות, שבעניינו כותב המבי"ט בתקיפות כדרכו כנגד פסק של שלושה מחכמי צפת שקיבל את אישורו של מרן הב"י. בהמשך אף דורש המבי"ט שמרן ישבע לו [!] שאכן הוא מאשר את הפסק הזה, שבעיני המבי"ט הוא פסק מוטעה. ואכן מופיעה בכתב היד גם תגובת מרן הב"י לדרישה זו: 'בהיות כי הוגד לי שיש מי שטוען שאין כדאי במה שכתבתי עד שאכתוב 'שעל נפשי' - עם היות שמי שמכריע דבר פשוט הוא שעל נפשו אומר כן, אני מבאר ואומר שעל נפשי אני מכריע כן. נאם יוסף קארו! והמהדיר פרופ' שפיגל מוכיח שהביטוי 'על נפשי' הוא לשון שבועה כפי שהיה מקובל באותו זמן. למעשה מרן כותב שאם החולק אינו מכחיש שהב"י עצמו הצטרף לפסק אותם חכמים אין טעם להישבע, שהרי 'מי שמכריע - דבר פשוט הוא שעל נפשו אומר כן', דהיינו שהפוסק משוכנע שפסקו אמת ומוכן להישבע

על כך, ובכל זאת כדי להרגיע את המחלוקת ולחזק את חבריו בעלי הפסק מוכן מרן הב"ב גם לזאת - הוא נשבע 'על נפשו' שהכרעתו אמת. עד כדי כך! בהמשך נמצא קובץ שלם של הערות והוספות והשלמות לספר הענק של החיד"א 'שם הגדולים', הערות מאת החיד"א עצמו ומחכמים גדולים אחרים מהמזרח ומהמערב; קובץ תשובות קצרות של מרן הבן איש חי, הגהות של ר' אליהו מאני על ספר עץ חיים למהר"ח, תעודות מתוך פסקים והסכמות של ההנהגה היהודית ב'מלאח' (=גטו) היהודי במרוקו וסקירת חיבורים המצויים עדיין בכתב יד. הכל ערוך ומסודר באופן נאה ומהודר במיוחד, יישר כוחם של העוסקים במלאכה.

פלפולא דאורייתא. שערים לעולם הלמדנות. אחיקם קָשָׁת. ירושלים, תשע"ז. 50 עמ'. (pilpula.d@gmail.com)

הרב אחיקם קָשָׁת, מבחירי האברכים בישיבת מרכז הרב, מנסה להסביר את סוד הלימוד העיוני המספיק, המרגש, המהנה, ללומדים מכל הגילים שלא זכו עדיין לגלות את הסוד הזה, כך שלימוד הגמרא בעיון נראה להם אפור ורדוד, לא שונה מהותית מהלימוד בבקיאות. המחבר מסביר בהקדמתו הקצרה שאכן אין כללים ברורים מהי הדרך למצוא את היסוד העיקרי שבסוגיא, על מה כדאי להתעכב ואיך כל פרט קשור בה למשנהו, אך בעזרת כמה עקרונות לימוד אפשר לכוון את הלומדים ולהדריך אותם איך מתקדמים בסוגיא למדנית, איך מזהים קושיא וכיצד מחפשים תירוץ וכד'. את כל זה הוא עושה בעזרת ניתוח סוגיות ספיקא דאורייתא, ספק ספיקא ורוב, כאשר בכל שלב הוא 'מחייב' את הלומד למצוא לבד את הקושיא או את התירוץ או את החיבור לשלב הבא בסוגיא, עד שהדברים מאירים ושמיחים. החוברת היא פרי לימוד רב שנים עם לומדים בתחילת דרכם, והרב המחבר מוכן להעבירה לכל דורש ומבקש בתנאי שיעבור עליה כראוי, ובתקווה שיפיק ממנה את התועלת הדרושה. חוברות נוספות בהכנה, אחת כבר יצאה לאור בימים אלו. תורה לשמה, ללמוד על מנת ללמד.

לא ידענו מה היה לנו. ספרות ומשמעות באגדה התלמודית. איתי מרינברג - מיליקובסקי. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ו. 226 עמ'. (03-5318575)

לימוד תלמוד בישיבת הקיבוץ הדתי בעין צורים (שנסגרה לפני כמה שנים), ובמקביל ספרות ולשון ואומנות באוניברסיטה הפתוחה, גרמו למחבר לבחון את דרכי הפרשנות השונות של סיפורי האגדה שבספרות חז"ל בעיניים 'מדעיות'. לדעתו ההקשר שבו מופיע הסיפור במקום שבו הוא נמצא בתלמוד או במדרש הוא המפתח להבנתו ה'אמיתית', ולהפנמת הכוונות של חז"ל הטמונות בו. בספר מנותחות שבע אגדות חז"ל המספרות על מעשיו של משה רבנו כאשר עלה למרום ועם ישראל טען 'לא ידענו מה היה לו', ומודגם השימוש בדרכי המחקר הספרותי השונות כדי למוץ את כל הדבש הספוג באגדות אלו. כך מונגדות הדרשות השונות המתארות את יחסו של משה רבנו ללימוד התורה בבית מדרשו של ר"ע, ואת חששותיו שנבעו מכיוונים מנוגדים, והמחבר מקשר בין החשש הזה שאירע בסוף ימיו של משה לבין ההתנגדות שלו בתחילת ימיו לקחת על עצמו את ההנהגה של עם ישראל. ומעניין שלנקודה

זו הוא מצא מקור מקביל מאוד לא צפוי - שו"ת 'הודה יעלה' מאת רבי יהודה אסאד (או"ח סי' כג), מגדולי חכמי הונגריה לפני מאתיים שנה: 'ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח, משמע שאז מיד גילה הקדוש ברוך הוא למשה והראהו ר"ע דורש כתרי אותיות, ומיד אמר משה מעתה אין לי עסק בשליחות הקדוש ברוך הוא, גם בשליחות הראשון במראה הסנה, ולא רק כשעלה למרום'. מאכן שמחקר ספרותי-תורני מודרני יכול להגיע למסקנות פרשניות שכבר הגיע אליהן פוסק הונגרי, תלמיד-חבר של רבנו החתם סופר...

שיבת ציון. בהלכות העתידות לבוא, בענייני טהרה ובית המקדש. קובץ א. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשע"ו. פט עמ'. (02-6250319)

הרב לובאן כבר הראה את כוחו בסדרת הספרים שהוציא לאור בענייני הקודש והמקדש, טהרה וקדשים. אולם כתלמידי חכמים שאין להם מנוחה בעולם הזה הוא אינו שוקט על שמריו, ומוציא לאור נוסף לספרים חדשים גם מהדורות מתוקנות וקבצים משלימים לספרים שכבר הוציא לאור. חוברת זו כוללת הרחבת דברים דיני לשכות בבית המקדש הבנויות בחול ופתוחות לקודש לעניין דיני טומאה וטהרה, ודיני ביכורים בשבעת המינים. מסקנתו בנושא השני לא רק על עניין זה באה ללמד: המחבר מסכם שבהשוואת שיטות הבבלי והירושלמי יוצא לנו שוב שהבבלי מתמקד בדרשות הפסוקים בעוד שהירושלמי מסתפק בהבנת טעמא דקרא, וזהו אחד ההבדלים החשובים שבין התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי - בעוד שבבבלי מתקיים משא ומתן מייגע בין הדרשנים מה כל אחד ידרוש מתיבה זו ומה השני יגיד על כך, בירושלמי אין דיונים כאלה כלל. בחלק השני של הקובץ נמצאים השלמות ומילואים ותיקונים לכמה עניינים בסדרה 'שיבת ציון'. חוברת אחרת היא למעשה מהדורה חדשה ומתוקנת של בירור מקיף על שירת הלויים בבית המקדש. הנה לנו תופעה של תלמיד חכם מעולה וצנוע, שבד' אמותיו בשכונת שערי חסד הירושלמית מחדש ומפיץ ללא לאות פרקים חדשים בהלכות המקדש והטהרה, משמחים אלוקים ואנשים.

קונטרס "כי בא השמש". ובו יוארו בס"ד שיטות רבותינו התנאים והאמוראים הראשונים והאחרונים ומרן השלחן ערוך בענייני קביעת זמני בין השמשות וצאת הכוכבים, ובירור וחיזוק שיטתו של שר התורה פוסק הדור מרן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל בעניינים אלו. דוד יוסף, ירושלים, מכון יחיה דעת, תשע"ז. קעו עמ'. (054-2393343)

אחד הנושאים המסובכים ביותר בעולם ההלכה, נושא הכולל ענפים ופיצולים ונוזק לבירורים מרובים, הוא קביעת זמני היום בהלכה. בתוכו תופס לו מקום בפני עצמו בירור שעת צאת הכוכבים, כאשר מפורסם לרבים שקיים זמן צאת הכוכבים 'הרגיל' המתחיל כאשר אפשר לראות שלושה כוכבים בינוניים, והוא סביב עשרים דקות אחרי השקיעה, וזמן צאת הכוכבים לפי שיטת רבנו תם בעל התוספות - המאוחר ממנו בכמעט שעה. רבים, בעיקר ספרדים וחסידים, נוהגים להחמיר לחשוש לזמן ר"ת במוצאי שבתות וחגים, דהיינו שמספק ולחומרא אין הם עושים מלאכה במוצ"ש לפני שהגיע גם זמן מוצ"ש לפי ר"ת;

אולם אין זה המנהג המקובל, שהוא חד-משמעית הזמן ה'רגיל' הנ"ל (שיטת הגאונים). כל מי שנכנס לבירור נושא סבוך זה מגלה רשת של סוגיות סותרות, פירושי ראשונים לא חדים ולא ברורים, ואפילו דעתם של רבותינו בעלי השולחן ערוך, מרן הבית יוסף והרמ"א, נתונה במחלוקת. יותר מזה, לא רבים יודעים שהיו קהילות בחו"ל, בעיקר במזרח אירופה, שבדורות הקודמים נהגו כשיטת ר"ת גם לקולא, דהיינו שקבלת השבת אצלם, כולל הדלקת נרות שבת, התקיימה רק כשלושת רבעי השעה אחרי שקיעת השמש במערב מול עינינו, מה שנראה היום הזוי לחלוטין (על פי השמועה קיימות קבוצות של חסידי סאטמאר שנוהגות כך בפועל עד היום!). עשרות ספרים ומאות מאמרים ותשובות נכתבו בדורנו בנושא הזה, ועלה על כולם מרן רבי עובדיה יוסף זצ"ל, שבין שאר פעליו טרח והשתדל להכניס למודעות הציבור הרחב את החשיבות של ההחמרה כשיטת ר"ת במוצאי שבתות וחגים, שכן למרות שגם הוא הודה שלמעשה ההכרעה נוטה לשיטת הגאונים, שהשקיעה היא שקיעת השמש שלפנינו ולא 'שקיעת האור' כדעת ר"ת, וצאת הכוכבים הוא כעשרים דקות (או קצת יותר) אחרי השקיעה, כאשר הרקיע מתחיל להתמלא בכוכבים, ולא כמעט שעה אחר כך כאשר השמים מלאים כוכבים - הרב סבר שמדובר במחלוקת בדאורייתא שלא הוכרעה לגמרי, ולכן חייבים להחמיר בה מספק, חוץ מאשר בשעת הדחק וכד'. שעת הדחק למשל הייתה עשויה להיות שבת חנוכה, שבמוצאי יש למהר ולהדליק את הנרות כדי שלא להגיע לזמן שלפי חלק מהפוסקים הוא כבר מעבר לעיקר זמן ההדלקה, וספק אם מקיימים בו את המצוה; אולם גם במקרה זה הרב עובדיה סבר שכדאי להיכנס לספק בקיום המצוה דרבנן של הדלקת נר חנוכה ולא להיות בחשש מחלל שבת. מצד שני, אם מיישהו מבני הבית נוהג בכל מקרה להקל ולהדליק כשיטת הגאונים ואינו חושש לשיטת ר"ת - אפשר לסמוך על ההדלקה שלו. כך נהג בי רבי יעקב יוסף זצ"ל - פעם נקלעתי לבית מדרשו סמוך לשכונת שמעון הצדיק במוצאי שבת חנוכה, והוא חיפש מתנדב להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, מפני שתפילת ערבית עמדה להסתיים לפני שהגיע זמן ר"ת; התנדבתי בשמחה להיות 'אשכנזי של שבת' ולהדליק בברכה את נרות החנוכה של בית הכנסת שלו... את הקונטרס המקיף הזה כתב אחיו יבל"א הרב דוד יוסף שליט"א, ראש מוסדות 'יחווה דעת' וחבר מועצת חכמי התורה, שלכבוד יום הזיכרון השלישי של אביו זצ"ל טרח במשך חודשים לעבור על עשרות ספרים ומאמרים ותשובות כדי להקיף את כל הקושיות והתירוצים והבעיות והיישובים בנושא מסובך זה של זמן בין השמשות וצאת הכוכבים, כשבמרכזו יישוב קושיות שהעלו כמה מחברים על דברי אביו זצ"ל בתשובותיו העוסקות בנושא, ובתוספת הרבה 'תורה שבעל פה' מלימודם המשותף של האב ובנו, ייבדל רבי דוד לאורך ימים ושנים. מרגשים הדברים שכותב הרב ישראל מאיר יונה שליט"א בדברי הפתיחה שלו על עומק שקידתו של רבי דוד בעוסקו בסוגיות המדוברות בכתיבת קונטרס זה, שאם היה מרחיב ומעלה על הכתב את כל המשא והמתן והבירורים שהוא ערך בדברי המחברים שעסק בדבריהם - היה הקונטרס הזה מגיע בקלות לגודל של שניים-שלושה כרכים... יישר כוחו של ר"ד יוסף על קונטרס זה ועל כל שאר פעליו לחיזוק התורה ולומדיה ומקיימיה.

אסיא. כתב עת לרפואה, אתיקה והלכה. עורך: הרב ד"ר מרדכי הלפרין. חוברת קג-קד (כו ג-ד), **מרחשון תשע"ז**. ירושלים, מכון שלזינגר ליד שערי צדק, תשע"ז. 210 עמ' (02-5361600)

עשרה מאמרים בחוברת החדשה של 'אסיא', ועוד המדור הביבליוגרפי הקבוע של הרב וונדר וסקירת ספרים. בין המאמרים אחד ישן-נושן - תשובה מעניינת מאת הרב משה זאב הכהן בעל שו"ת 'תפארת משה', שהיה מגדולי הרבנים בארה"ב ונפטר לפני שישים שנה בדיוק. בתשובתו הוא מתיר לכתחילה למול עם כפפות ניתוח מגומי כפי שמקובל בכל טיפול כירורגי, ודוחה את הדמיון בין מעשה זה לבין קריאה בספר תורה או נטילת לולב עם כפפות, שאינם רצויים מפני שהם מבטאים זלזול מסוים בקיום המצוה. התיבול שמתבל העורך את החוברת מדי פעם במאמרים ישנים-אקטואליים מוסיף מאוד לענ"ד לגיוון המאמרים, ולהכרת דמויות הלכתיות שכבר נשכחו כמעט. עוד בעניין מילה בחוברת - דיון אם יש צורך בהטפת דם ברית כאשר המילה נעשתה בזמן מתאים הלכתית למקומה ולזמנה ולעושה, אך זמן שבדיעבד אינו מתאים לדעתו העכשווית של בעל-הברית; כמו למשל מי שהוריו גרו במקום שבו נהגו להחשיב גם את הדקות הראשונות שלאחר השקיעה כיום, והוא נימול בהתאם לאחר שמונה ימים, ועכשיו הוא סובר שזה היה כבר לילה, ולכן למעשה הוא נימול בשביעי! למסקנה המילה נעשתה אז בהתאם להלכה, ולכן אין מקום להחמיר ולחשוש שבדיעבד האדם לא נימול בזמנו, גם אם עתה דעתו ההלכתית שונה משל אבותיו. מאמר זה הוא תגובה והמשך לדיון המעמיק של העורך הרב הלפרין בגיליון הקודם בנושא זה (שם הוא גם הביא עדויות מפורשות וחד-משמעיות שלגבי מקום הטפת דם ברית כאשר אין עורלה חזר בו החזון-איש בסוף ימיו, והורה למוהלים לעשות כפי הדעה המקובלת ולהטיף דם ברית משרידי עור העורלה שמעבר לעטרה, שלא כפי שהורה עד אז, בניגוד לרוב הפוסקים, להטיף את טיפת דם הברית מאיזור העטרה עצמו). הרב והכותב המוכשר אבישי גרינצייג מיד-בנימין מעלה על הכתב חלק מעבודתו הרחבה בנושא צהבת במילה, וגם הוא מסיק שתינוק בריא לאחר הריון מלא ותקין אין צורך להחמיר ולהימנע מלמולו גם כאשר הוא נראה מעט צהוב והבילירובין שלו גבוה מהרגיל, כל עוד לא מגיעים למספרים גבוהים וחריגים. הוא גם מסתייג מההגדרות המקובלות 'צהבת פיסולוגית' ו'צהבת פתולוגית', ומציע לעבור לשמות אחרים - מצב של עודף בילירובין (שהוא אינו קובע במאמרו מסמרות מאיזו כמות בילירובין הוא נקבע), של עודף בילירובין חמור (מעל 20 מיליגרם\אחוז), ושל עודף בילירובין קיצוני (מעל 25 מיליגרם\אחוז). בסקירה הקצרה הזו הוא כמעט שלא נוגע בהבדל המהותי שבין 'חולה' שבגזירת חכמים אין מלים אותו, ויתכן לומר ש'חולה' לעניין זה הוא כל תינוק שנראה חריג מבני גילו גם אם אינו 'חולה' ממש, לבין דינו של שמואל שממתנים שבעה ימים מעת לעת אחרי הבראת החולה ורק אז מלים אותו - שבו מדובר בוודאות רק במי שהיה חולה 'ממש'. עוד נידונים גרדי מצות ביקור חולים במצב של מחלה מדבקה, היחס לחולה שיצרו תוקפו לעבור עבירה מסוימת, הגדר ההלכתי של עדות מומחה רפואי בבית דין (קביעת מציאות ולא עדות), ופסק דין מבית הדין הרבני בבאר שבע בדבר זכותם של ילדים-לעתידי שעתה הם ביציות מופרות שעדיין לא הוחזרו לרחם אמם האלמנה, בירושת אביהם שנפטרו

בזמן שהם היו מוקפאים. ולא סיימנו עדיין למנות את המאמרים החשובים שבחוברת זו, שממשיכה את המסורת המכובדת של גיליונות 'אסיא' שיוצאים לאור מאז שהרב פרופ' אברהם שטינברג ייסד את כתב העת החשוב הזה כאשר היה סטודנט לרפואה, לפני קרוב לחמישים שנה...

שאלות ותשובות הרמב"ם. מאסף לכל תשובות הרמב"ם, מבוסס על מהדורת בלאו עם הוספות נכבדות, ומסודר מחדש על סדר 'משנה תורה', עם ציונים ומראי מקומות, נוסחאות תרגומים ומקבילות, הערות ומפתחות. עורך אחראי: הרב יעקב פרבשטיין. **כרך ראשון.** ספר המצוות, המדע-טהרה. ירושלים, מכון ירושלים וישיבת רבנו יצחק אלחנן, תשע"ו. 18+שסח עמ'. (02-6510627)

הכל תלוי במזל, אפילו ס"ת שבהיכל. הנשר הגדול הרמב"ם זצ"ל נודע מאוד בספריו משנה תורה, פירוש המשניות, מורה הנבוכים, ספר המצוות ועוד, אבל מאות ואולי אלפי התשובות שהשיב, לעיתים במילים ספורות על דף השאלה ולעיתים על גבי דפים ארוכים, בלשון הערבית שהייתה מדוברת בימיו בארצות המזרח - ובלשון הקודש במכתבים לשואלים אשכנזים בדרך כלל, לא נאספו בצורה מסודרת. חלק מהם נדפס יחד עם חלק מאגרות הרמב"ם בקושטא שנת רע"ז, אחרי מאתיים וחמישים שנה באמסטרדם תקכ"ה הופיע הקובץ הידוע 'פאר הדור' עם כמאה וחמישים תשובות מתורגמות לעברית, ועוד תשובות נדפסו במשך השנים בקבצים ומאספים שונים. החכם הגדול רבי אהרן פריימן הי"ד, שנהרג ב'שיירת הרופאים' שניסתה לעלות להר הצופים בתחילת מלחמת השחרור והושמדה בדרכה לביה"ח הדסה ע"י ערביי שיח ג'ארה, הוציא לאור בשנת תרצ"ד את תשובות הרמב"ם ע"י 'חברת מקיצי נרדמים' הידועה, במהדורה שכללה שמ"ח תשובות עם מקורות והערות. אחריו עסק ביסודיות במלאכה פרופ' יהושע בלאו שיחיה עוד שנים טובות ובריאות ופוריות, שבמהלך השנים תשי"ח-תשמ"ו הוציא לאור תפ"ב סימנים בארבעה כרכים שיצאו לאור גם הם במסגרת חברת מקיצי נרדמים, ובמשך עשרות שנים זו הייתה המהדורה המשוכללת ביותר של תשובות הרמב"ם. הוא צירף אליה הערות של חכמים שונים, בהם הרב קאפח ופרופ' אברמסון ועוד, השתמש כמובן במהדורת פריימן ובהערותיו, דקדק בתרגומים מערבית כדי מומחיותו הגדולה, וצירף מבוא מדעי מקיף ומערכת שלמה של ציונים ומקורות ומפתחות. אולם בס"ה מדובר במהדורה מדעית ולא במהדורה תורנית, וחסרים היו במהדורה זו הערות והפניות לראשונים ואחרונים שדנו בדברי הרמב"ם ובשיטותיו בהלכה ויישבו את הקשיים שבתשובותיו, וגם הסגנון של מהדורת בלאו כולה אינו הסגנון של בית המדרש. הרב שבתי פרנקל ז"ל תכנן בזמנו להוציא לאור את תשובות הרמב"ם במהדורת פרנקל כהמשך לספר משנה תורה במהדורתו המשובחת והמפורסמת, ובכרכים הראשונים אפילו צוינו במדור הציונים והמקורות תשובות הרמב"ם לפי סימני הספר המתוכנן, שעדיין לא יצא לאור [!]. אולם הרב פרנקל נפטר והתוכנית נגדעה, ולא יצאה וכנראה גם לא תצא לעולם מהדורת פרנקל של תשובות הרמב"ם. אחד מעורכי רמב"ם פרנקל היה הגאון המיוחד רבי

דוד צבי הילמן ז"ל, שנפטר לפני שנים ספורות. הוא זה שהוציא לאור את ספר המצוות להרמב"ם במהדורת פרנקל, יצירה שכולה שלו, שכוללת שיפוץ מן היסוד של התרגום המקובל - בשביל זה בגאונותו למד בעומק את הערבית הספרותית של ימי הביניים והיה בקיא בה ביותר, עם הערות למדניות וחילופי נוסחאות והפניות ודקדוקים בספר המצוות עצמו ובכל נושאי כליו הקלאסיים. כהכנה למהדורה החדשה של תשובות הרמב"ם הוא מיילא את כרכי מהדורת בלאו שלו בהערות והגהות ותיקונים וציונים, ואת כל החומר הענק הזה העבירה אלמנתו הרבנית למכון ירושלים, שראשיו החליטו לפני כמה שנים להוציא במסגרת מפעל 'תשובות הראשונים' הידוע שלו גם מהדורה חדשה ומתוקנת לדורות של תשובות הרמב"ם. צוות שלם, בראשות הרב יעקב פרבשטיין, ת"ח מופלג, מדייני ביה"ד של הגר"נ קרליץ שליט"א ובני ברק ואיש חיל רב פעלים, עבר בדקדוק על עבודתו של בלאו, העיר ושיפר והרחיב, הוסיף תשובות וחלקי תשובות שנמצאו בגניזה או בתוך כתבי ראשונים שציטטו את הרמב"ם, צירף הערות למדניות וציון במקום הצורך לשיטות השונות בדעת הרמב"ם, ופנים חדשות באו לכאן. הכרך הראשון כולל תשובות שעוסקות בענייני ספר המצוות והחלק הראשון של משנה תורה (עד ספר טהרה), והחלק השני יעסוק בשאר חלקי משנה תורה ויכלול מפתח מפורט וכד'.

בדי האילן. והוא ביאור על עשרת הפרקים של האילן הקדוש למרנא ורבנא הרמח"ל. יצחק עמנואל גיא. ביתר עילית, תשע"ו. 2 כרכים. (02-5806264)

הרמח"ל כתב ספרים רבים, מיעוטם התפרסמו בחייו ורובם לאחר פטירתו, חלקם רק בדורנו. חלק מכתביו עוסקים בנגלה שבנסתר, בהסבר התורה הפנימית בלשון בני אדם של דרכי העולם ועלילותיו ודרכי השגחת ה' יתברך על הכלל ועל הפרט וההנהגות הראויות למי שרוצה לתקן מידותיו והגיונותיו ועוד ועוד, וחלק אחר וניכר מכתביו עוסק בתורה הפנימית בלשון הנסתר המקורית. מיוחדים הם ספריו שבהם הוא כולל כללים מהם נובעים הפרטים, והחכם הגדול רבי יוסי אביב"י שליט"א כבר מנה וספר אותם ואת השתלשלויותיהם. אחד החשובים מבין ספרי הכללים האלו הוא הספר המכונה 'עשרה פרקים', שלמעשה אינו אלא חלק מתוך הספר 'מאמר הוויכוח' שכתבו רבנו הרמח"ל כאשר היה רק בן כ"ה שנים, בעיצומה של תקופת הפולמוס הגדול נגדו ונגד תלמידיו, ובו מסדר הרמח"ל בקיצור את תמצית כללי סדר השתלשלות העולמות מתחילתם ועד סופם על פי גילויי רבנו האר"י הקדוש, שעל ידם ניתן להגיע להבנה אמיתית של עומק כתבי האר"י ותלמידיו. המחבר הרב גיא שליט"א משמש כבר כעשרים שנה כאברך מתמיד ולמדן בישיבות ובכוללים, ובשעות שאינן לא מן היום ולא מן הלילה זכה להעמיק גם בתורת הנסתר בכתבי המקובלים השונים. אחרי שעמל בעצמו ועם רבותיו בתורה זו הגיע למסקנה נכונה שעזר רב יהיה למתחילים להיכנס לחוכמת האמת אם יתן להם סולם כדי לסייע להם בטיפוסיהם הראשונים על ההר הגדול הזה, ולכן חיבר ביאור קצר שיאיר ויסביר את דברי הרמח"ל הקצרים בחיבור קטן וחשוב ויסודי זה. כן הוסיף ביאור ארוך, שבו חשף את מקורותיו של הרמח"ל, הבהיר את

הסבריו לסתירות-לכאורה בכתבי האר"י, הישווה בין דברי הרמח"ל עצמו במקומות שונים בכתביו בנושאים בהם נגע ב'אילן הקדוש', ביאר את תפקידם של ה'אורות' וה'פרצופים' הקיימים בעולם הנסתר ואת השפעתם על עולמנו הנגלה והנראה, ועוד ועוד. למעלה מאלף ומאה עמודים מיועדים למבוא ולביאור הארוך, ובסוף הכרך השני נמצא הביאור הקצר על פני כ-120 עמודים נוספים. אני הקטן לא ראוי כלל להעיד על תוכן הספר, אומר רק שלא אחד מהמסכימים החשובים על הספר השתמש בהסכמתו בביטוי 'לא בא כבושם הזה'... לא נשאר אלא לברך את המחבר החשוב שימשיך לעמול בתורה ולהרוות את לומדיה בפירותיו המתוקים בנגלה ובנסתר.

ספר משה ידבר. שאלות ותשובות ופסקים וחידושי דינים כסדר הרמב"ם, מאת רבי משה ישראל זצ"ל אב"ד ק"ק רודוס. עורכים: בועז מרדכי, חננאל קטן, יואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשע"ו. +53תקלח עמ'. (08-9276664)

רודוס הוא אי יוני הסמוך לדרום-מערב טורקיה, מצפון-מזרח לאי הגדול כרתים. במשך מאות שנים היה האי חלק מהאימפריה העותומאנית, ואחרי מלחמת העולם השנייה חזר להיות חלק מיוון. ברודוס הייתה קיימת קהילה יהודית עתיקה, שבשיא תפארתה, לפני כמאה וחמישים שנה, מנתה כעשרת אלפים נפש, כשליש מתושבי האי, ולהם בתי כנסת ומוסדות תורה ורבנים גדולים, עד שהקהילה כונתה 'ירושלים הקטנה'. במאה השנים האחרונות עזבו יהודים רבים את רודוס והקהילה התדלדלה והלכה, עד שבא הכורת עליה כשהגרמנים השתלטו על האי בשנת תש"ג, וכל בני הקהילה, כאלפיים נפש, נשלחו להשמדה. במאות השנים האחרונות רוב רבני רודוס היו בניו של משפחת הרבנים ישראל, שבניה שימשו במשרות רבניות חשובות בעיקר בירושלים ובאלכסנדריה. רבי משה ישראל מחבר 'משה ידבר' נולד בירושלים בשנת תק"ח והגיע לרודוס עם אביו הרב אליהו מחבר שו"ת 'קול אליהו' בשנת תקס"ט, ולמרות גילו הצעיר מונה רבי משה כמרבץ תורה לרבים. בשנת תקל"ג עזב האב ר' אליהו את רודוס ועבר לאלכסנדריה לשבת בה על כיסא אביו הרב, ובאותה שנה, כשהוא רק בן כ"ה, מונה רבנו לפוסק של קהילת רודוס, כמשנה לדיין הוותיק רבי ידידיה שלמה טאריקה בעל שו"ת 'בן ידיד', שהיה תלמיד סבו ר' משה ישראל הראשון בעל שו"ת 'משאת משה'. שושלת הרבנים למשפחת ישראל המשיכה 'למלוך' באי רודוס עוד דורות רבים. רבה האחרון של הקהילה היה הרב ראובן אליהו ישראל, דור שביעי לבעל 'משאת משה', ששימש כרב הקהילה עד פטירתו בשנת תרצ"ב. רבי משה דיין נפטר ברודוס ביום ראשון של חנוכה כ"ה כסלו תקמ"ב בן ל"ד שנים בלבד לאחר מחלה קשה, והשאיר אחריו את בנו ממשיך דרכו בעתיד רבי חיים יהודה שהיה אז בן 14, ואת הבן דוד שהפך לגביר חשוב ומימן בהמשך את הוצאת הספר 'משה ידבר' לאור. עד היום נמצאת מצבתו של רבי משה בבית החיים של קהילת רודוס, ותמונתה נמצאת באתר המוזיאון היהודי של העיר. וכך נכתב בה (חלק מהמילים מובאות כהשערה בלבד): "בכו בכה בלב דוה לאיש נספה קצר ימים \ שני חייו ימי מדוה בתחלואים רעים \ גדול דעה כן פעלת, בסוד תורה התעלסת \ ועושה

דין ולו נאה עשות משפט לרבים \ יאלף דת לכל עם ה' ומורה הוא לאיש תמים \ תפלתו ... נקיה מנוחתו ... ימים \ ונשמתו בגן רוה בצל כנפי אלוהים. מצבת קבורת החכם השלם הדיין המצוין המדוכה ביסורים כמה"ר משה ישראל זלה"ה, מאור שמשו קדר ביום רביעי דכ"א [=כ"ה] לחודש כסלו שנת וימת מש"ה עב"ד ה"ע"ל פי ה' לפר"ג [משה עבד הוי"ה על = ה'תקמ"ב] לבריאת עולם. תנצב"ה עומד ומשמש לפניהם". למעלה משלושים שנה לאחר פטירת אביהם נגשו הבנים לאסוף את כתבי אביהם ולהדפיסם בספר, והם קראו את שמו "משה ידבר". הוא נדפס בסלוניקי בשנת תקע"ה, ובאותה שנה מונה רח"י הבן הבכור לרבה של רודוס. הספר כולל תשובות ופסקים כסדר הרמב"ם, מלאים וגדושים חריפות ובקיאות עד שקשה להאמין שכתבם אברך צעיר, ואחריהם קונטרס ובו הערות למדניות על הרמב"ם הלכות מלוה ולווה שכתבם רבי משה בצעירותו. הבן רח"י הוסיף הוספות והערות רבות לספר, בדרך כלל בסוגריים עם הפתיח 'אמר המגיה', והן נדפסו ב'חלונות' במקומן בתוך הטקסט. בספר נמצאות תשובות להלכה בכל חלקי השו"ע, וכן בירורי הלכה שאינם תשובות. משום-מה סידר הבן את הספר כסדר ספרי הרמב"ם, ולא כסדר הטור והשו"ע כמקובל. רבי משה פוסק ומשיב ומפרש ומכריע בכל חלקי התורה, תוך בקיאות עצומה ועם שימוש רב בפלפול וסברא. הוא מקשה ומתרחץ, דוחה ומיישב, עד שהדברים ברורים וחתוכים. בסוף ספר 'משה ידבר' נדפס עם שער נפרד ספר הדרשות 'שארית ישראל', ובו י"ד דרשות למדניות בלולות באגדה והלכה שנשא רבי משה בהזדמנויות שונות, בעיקר בהספדים ובשבת הגדול ובשבת תשובה וב'שבת הלבשה' - פרשת 'מקץ' שבה קוראים 'ויחלף שמלותיו', שבה נהגו בקהילות תורכיה להלביש בבגדים חדשים את ילדי הת"מים, ובה הרב היה דורש דרשה מיוחדת בעניין הצדקה. ספר 'שארית ישראל' יצא לאור בשנה שעברה ע"י ת"ח מפ"ת, שגם יזם ונטל על עצמו חלק משמעותי מההדרת 'משה ידבר', ואף נשא בחלק משמעותי מעלויות הדפסתו, ברוך יהיה. הספר הוהדר באופן נמרץ, ופנים חדשות באו לכאן, כולל מבוא מקיף והערות והגהות וצינונים ומפתחות.

בדד. כתב-עת לענייני תורה ומדע. **חוב' 31 - אב תשע"ו.** עורך: עלי מרצבך. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ו. 149+51 עמ'. (Ely.Merzbach@biu.ac.il)

הקובץ 'בדד' שיוצא לאור פעמיים בשנה ממשיך לשמור על איכותו התורנית-מדעית המרשימה. הוא בפירוש אינו שווה לכל נפש, ומיועד בעיקר לאנשי תורה הפתוחים להגות ולמחקר מודרניים, או לאנשים עם רקע מדעי וגם מידה גדושה של ידע תורני. מתוך י"ג הכותבים רק ארבעה הם אנשי אוניברסיטת בר אילן, וראוי לציון הוא שכותבים נכבדים ממוסדות אקדמאיים אחרים מוצאים ב'בדד' במה מכובדת לדבריהם. פרופ' זהר עמר פותח בזיהוי אבני החושן, ומסייג מראש שרוב המסורות מתחילות מהראשונים מפני שחז"ל לא הותירו לנו דרכי זיהוי משמעותיות בנושא זה. הוא סולל גישות חדשות שיקלו על הזיהוי לקראת בניין הבית השלישי וחיידוש העבודה במהרה בימינו, כולל מתן משקל-יתר לתרגומים העתיקים מצד אחד, והפרדה בין הגישה ההיסטורית לגישה ההלכתית, שאולי מתירה

גמישות מסוימת בזיהויים, מצד שני. שני מאמרים עוסקים בביאורי סוגיות בעזרת שיטות מתמטיות מודרניות, ומוזכרים תהליכים סטוכסטיים והתנועה הבראונית ונוסחת בלק-שלוס ותורת השרידות וסדרת פיבונאצ'י ו'מספר הזהב' ועוד, והמתעניין והמתאמץ להבין גם יבין ויהנה בעז'ה... עוד מאמרים ותגובות עוסקים בלוח העברי, מאמר אחד עוסק בשילוב מחקר ארכיאולוגי וטקסטואלי-פרשני כדי לזהות את שער המים של ירושלים המוזכר בספר נחמיה (שאינו זהה לשער המים של בית המקדש כמובן), וד"ר דניאל רייזר מהאוניברסיטה העברית מספר על שיטת דימיון-עצמי שהתפתחה בשנים שלפני מלחמת העולם בעולם החסידי ושזכתה לעדנה בימינו. באנגלית כותב המהנדס יוסף יצחק איידלר מציריך מאמר מקיף על תולדות מדידת הזמן בספרות התורנית, ומתברר שוב שמה שמובן מאליה היום לא היה מובן כלל אתמול, ושגישות הלכתיות צדדיות היום עמדו פעם במרכז הבמה ההלכתית! ועוד לא סקרנו את כל המאמרים והתגובות שבגיליון. גם החיצוניות של החוברת זכתה לחידוש ומתיחת פנים. ישר כוחו של העורך על הבמה המיוחדת שלו, המביאה כבוד רב למו"ל - אוניברסיטת בר אילן.

ספר יבין שמועה. על הלכות שחיטה ובדיקה וטריפות. מאת רבנו שמעון ב"ר צמח דוראן זצ"ל מחבר שו"ת התשב"ץ. מהודר ומתוקן ע"פ כתבי יד והדפוס הראשון, ועם הערות וצינונים והפניות ומבוא ונספחים ומפתחות. עורכים: הרב אברהם יעקב גולדמינץ והרב יואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשע"ו. 379 עמ'. (08-9276664)

ר' שמעון בן צמח דוראן, מגדולי חכמי ספרד, הגיע לאלג'יריה מממורקה בעקבות פרעות קנ"א (1391), והפך - בתחילה ליד בן דורו המבוגר ממנו הריב"ש - לפוסק הראשי של יהודי אלג'יריה וצפון אפריקה במחצית הראשונה של המאה ה"ט. התפרסם בעיקר על שם ספרו תשב"ץ [=תשובות שמעון בן צמח], שיצא לאור מחדש במהדורה שלמה ומתוקנת בחמישה כרכים ע"י מכון שלמה אומן, אך הוא חיבר ספרים רבים נוספים. אחד מהם הוא הספר 'בין שמועה', ביאור מפורט על הלכות שחיטה, בדיקה וטריפות, שיצא לאור לראשונה בליוורנו בשנת תק"ד (עם כמה חיבורים קטנים נוספים שלו ושל בנו הרשב"ש), ומאז בדפוס צילום רבים. הספר מהווה אחד המקורות החשובים להלכות חשובות אלו, ופסקיו משוקעים הלכה למעשה בספרי הפוסקים העוסקים בשחיטה וטריפות. 'מכון שלמה אומן' הוציא לאור עתה את ספר 'בין שמועה' במהדורה שלמה ומתוקנת ע"פ כתבי יד, עם השוואה לדפוס הראשון ולתשובות ולפסקים בענייני שחיטה וטריפות המצויות למכביר בשו"ת התשב"ץ ובספרי הרשב"ץ דוראן האחרים ובשאר ספרי הפוסקים, עם מבוא ומפתחות ונספחים. ספר זה יוצא לאור באיחור רב - כבר שנים הוא היה 'כמעט מוכן', ומסיבות שונות נדחתה הוצאתו לאור שוב ושוב. יתכן שאחת הסיבות לכך היא שחלק משמעותי מחלקי בההדרה עשיתי בביתי בישוב נצרים החסום והמופגז בקיץ שלפני הגירוש בשנת תשס"ה, ויתכן שכאב הגירוש והצער על נצרים ועל תושביה הנפלאים גרמו לכך שבאופן לא-מודע נכנס הספר 'למגרה' למשך כמה שנים, עד שבא ידידי הרב אברהם יעקב גולדמינץ שליט"א, מוותיקי החוקרים

במכון שלמה אומן שבין השאר הוסמך כשוחט ובודק, והוא לקח את הספר לטיפולו והוסיף ותיקן ושיפר, ואין המלאכה נקראת אלא ע"ש גומרה.

ספר טל חיים. שיחות לימי הפורים. הרב שמואל טל. יד בנימין, ישיבת תורת החיים, תשע"ו. שלא עמ'. (054-4215095)

סדרת ספרי 'טל חיים' של ידידי הרב טל שליט"א, ראש ישיבת 'תורת החיים' ביד בנימין ומייסדה וראשה של מערכת שלמה של מפעלים חינוכיים לכל הגילים, כוללת כבר כעשרה כרכים בעיון ההלכה, בסוגיות התלמוד, באמונה ובעבודת ה', בעניינים חינוכיים ובביאורים של ספרים בתנ"ך ועוד. ספר זה כולל ט"ז שיחות שהרב נשא בישיבתו העוסקות בענייני חג הפורים, בענייני המגילה, במהות עמלק והמלחמה הנצחית בו, בעניין דרכי ביטול גזירות ע"י עבודת הצדיקים בימים ההם ובזמן הזה, על השמחה והקדושה שמעלה אותנו אליהן חג הפורים כשהוא נחגג כהלכתו, על הגוף והנפש ומה שביניהם ועוד ועוד. כדרכם של ספרי 'טל חיים' השונים, נוסף להקפדה על התוכן החשוב והמרומם בולטת העריכה המהוקצעת, העימוד האומנותי, והמפתחות המפורטים לנושאים ולמקורות, בהם נוסף למקורות חז"ל וספרי הנגלה והנסתר והמחשבה הקלאסיים - גם הפניות לעשרות ספרי מחשבה וחסידות, ואפילו לספר 'תיק גרמניא' - בו עוזר הרב טל כדי לתאר את ההתייחסות העמלקית לגורל ולטבע בניגוד להתייחסות האלוקית שלנו, כאשר מזהים לראות את הדמיון בין התורות הנאציות לבין העקרונות העמלקיים, שבהם מלחמה לנו מדור לדור. הספר מסתיים בהסבר ההבדל העצום בין השכרות בפורים לשכרות בכל השנה, כאשר מובטחים אנו שהכוחות הרוחניים בפורים, אצל מי שקידש את נפשו בתורה, יתגברו על כוחות הטומאה וה'קליפות', והשכרות שלו לא תוריד אותו ממדרגתו ולא תביא אותו לבזות את עצמו. אין ספק שהדברים נכונים בעיקר לכל מי שהכין את עצמו לימי הפורים בעזרת שיחותיו של הרב טל שליט"א.

מבוא והוספות לספרי מהרי"ל. מבוא רחב ומקיף לספרי תשובות ומנהגי מהרי"ל. עם ליקוט תשובות ומנהגים נוספים מרבינו, חידושים וביאורים, אגרות והשלמות מקוריות לספרי מהרי"ל. נלקטו ונערכו עם שינויי נוסחאות, ציוני מקורות, הערות ומפתחות ע"י הרב ישראל מרדכי פלס והרב שלמה יהודה הכהן שפיצר. ירושלים, מכון ירושלים - מפעל תורת חכמי אשכנז, תשע"ו. +35416+שכו עמ'. (02-6510627)

רבינו יעקב ב"ר משה הלוי מולין נולד לאביו שהיה ראש חכמי מגנצא (מיינץ שבגרמניה) כנראה בשנת קכ"ג (1363). הוא למד תורה מפי אביו ואחיו הגדול ר' יקותיאל זלמן ועוד מחכמי מגנצא, ובערך בגיל י"ז עבר ללמוד בישיבה שבעיר וירונה שבצפון איטליה שבראשה עמד בן דודו ר' משה נוימרק, וזה נתן לו את בתו לאשה, ונולדו לו ממנה כמה ילדים. אחרי כעשר שנים התגרש ממנה ועבר ללמוד בישיבות גרמניה ואוסטריה ואצל גדולי הארצות האלו, ביניהם רבי יעקב מאיגרא, רבי מאיר הלוי, רבי שלום מנוישטט, רבי אברהם קלויזנר ואחרים. במשך כמה שנים כיהן כרבה של רגנסבורג שבאוסטריה, ובשנת קס"ח (1408) חזר

למגנצא, נישא שם בשנית, מונה לש"ץ הקהילה ולראש הישיבה, והלך והתפרסם עד שנחשב לגדול רבני גרמניה, וכאחד המשיבים הגדולים בדורו. בראשית שנת קפ"ו (1425) נפטרה אשתו השניה, ובעקבות פטירתה עבר המהרי"ל עם ישיבתו לוורמיישא (וורמס שבגרמניה), שם נפטר לאחר פחות משנתיים, באלול קע"ז (1427), כשהוא משאיר אחריו מאות תלמידים, מהם גדולי תורה. בדרכי פסיקתו ובתשובותיו שילב המהרי"ל שמירה יתירה על מנהגי האבות ופסקי גדולי הדורות הקודמים ומנהגי המקומות עד לפרטי פרטים כמו מנגינות הפיוטים, ומצד שני לא נמנע מלהכריע לקולא ולחומרא על פי עיונו בש"ס ובפוסקים. תלמידי מהרי"ל הלכו בדרכו, וכך קרה שמנהגי ופסקי המהרי"ל הפכו במשך הזמן לשביל המרכזי של מנהג אשכנז, ובהמשך לבסיס פסיקתו של הרמ"א באו"ח ויו"ד ולמעשה ליסוד מה שנקרא עד היום 'מנהג אשכנז'. אחד מתלמידיו בלט במיוחד בהפצת תורתו של רבו, ושמו ר' זלמן משוטיגוֹרָא. ר' זלמן התחיל עוד בחיי רבו לאסוף את תשובותיו לקובץ אחד והמשיך בזה אחרי פטירתו, ועוד הוסיף וכתב את 'ספר מנהגי מהרי"ל' הכולל את מנהגי אשכנז במהלך ימי השנה על פי פסיקות ומנהגי רבו, כולל מנהגי נישואין וגירושין ומילה ואבלות ומאכלות אסורות, כמה דרשות הלכתיות של המהרי"ל, ועוד. המיוחד בספר הזה הוא שמחברו ר' זלמן כתב אותו בעשרות (!) מהדורות השונות זו מזו בפרטים שונים, כך שקשה מאוד להגיע לנוסח סופי ומדויק של ספר חשוב ויסודי זה. תשובות מהרי"ל נדפסו לראשונה בשנת שט"ז (1556) בקרימונה שבאיטליה ואח"כ במהדורות רבות נוספות. בשנת תשל"ז הוציא לאור הרב יצחק סץ מירושלים במסגרת 'מפעל חכמי אשכנז' שבמכון ירושלים את 'שו"ת המהרי"ל החדשות' - תשובות רבות של מהרי"ל שלא נדפסו ונמצאו בכתבי יד, ובשנת תשמ"ד יצאה לאור באותה מסגרת מהדורה חדשה ומתוקנת של 'שו"ת מהרי"ל עצמו'. ספר מנהגי מהרי"ל נדפס לראשונה גם הוא בשנת שט"ז וזכה במשך השנים לעשרות מהדורות, עד שיצא לאור במהדורה מתוקנת ומשוכללת ע"פ כתבי יד ע"י המכון הני"ל בשנת תשמ"ט בעריכת הרב שלמה שפיצר על בסיס נוסח הדפוסים, כשהוא מועד ומתוקן בעזרת הנוסחאות שבעשרות כתי"י עם מספור סעיפים חדש ותיקונים רבים נוספים. בחלק מכתה"י נמצאות גם הערות מרבנים אחרים, ביניהם ר' שמעון בנו הצעיר של מהרי"ל, הסותרות את עדויותיו והכרעותיו של ר' זלמן מחבר הספר, לעיתים אף בלשון קשה. במהדורות המאוחרות יותר של כתבי היד של הספר לעיתים גם קיימות סתירות למהדורות הקודמות, חלקן בגלל טעויות בהעתקה ואף בהבנה של המחבר עצמו. כל זה גרם במשך הדורות את הרושם שר' זלמן עצמו היה תלמיד נאמן של רבו - אך לא היה ת"ח בעצמו, מה שגרם לרבי חיים מוולוז'ין לומר למדפיס ספר 'מעשה רב' על הנהגות הגר"א ש'לרשום את הנהגות הגר"א לדידי מילתא זוטרתיה הוא, כי כן נתפשטו ונדפסו הנהגות מהרי"ל ע"י שְׁמֵשׁ קטן ששימש אותו'. המשפט הזה לא נתן מנוח לרב ישראל פלס, מגדולי המומחים היום בתולדותיהם ותורתם של ראשוני אשכנז, שחיבר את המבוא הענק והמיוחד במינו שלפנינו אחרי שנים רבות של עבודת מחקר מדוקדקת. הוא הגיע למסקנה שרבי זלמן היה גם ת"ח חשוב בזכות עצמו, ויש לו לכך ראיות רבות, ואיך יתכן שיזלזלו כך בכבודו? לכן ניסה להוציא את דברי ר"ח מוולוז'ין מהבנתם הפשוטה: ראשית לדעתו לא ברור כלל בדפוס שהתיבה היא 'מהרי"ל', והוא מציג לפנינו צילום של התיבה

הלא-ברורה בדפוס הראשון, שיתכן שצריך לקרוא אותה אחרת. ועוד, איך יתכן שמחבר ספר שסומכים עליו כבר מאות שנים כל המחברים, כולל הגר"א רבו של ר"ח, ושיש בו הכרעות רבות, אינו ת"ח? אחרי עוד רשימת ראיות כותב הרב פלס בחום ליבו שבוודאי שר"ח מוולוז'ין לא כתב מעולם מילה רעה על ר' זלמן, 'וכל המכנה תלמיד חכם מופלג כרבי זלמן בכינוי כזה ישים אל לבו את אזהרת המשנה: "והוי זהיר בגחלתן שלא תכווה" וכו'!". אולם מה אפשר לעשות שבפרק זה הכוחותיו של ידידי הרב פלס אינן משכנעות, אם כי יתכן שר"ח נקט ביטוי קצת יותר מדי חריף כשכתב "שְׁמַשׁ קטן", והיה צריך לומר "אחד שאינו מגדולי תלמידיו" של מהרי"ל או משהו מעין זה. אפשר לדמות בין ר' זלמן לבין ר' יוסף יוזל מהושטט תלמיד מהרי"א בעל תרומת הדשן תלמיד מהרי"ל, שחיבר את הספר 'לקט יושר' על מנהגי רבו, ספר חשוב ומועיל שרבים סומכים עליו הלכה למעשה, למרות שבוודאי לא היה מתלמידיו החשובים של רבו ר' ישראל איסרלין. ואכמ"ל. החלק השני של הספר הגדול שלפנינו (כמעט 900 עמודים) כולל ליקוטים של תשובות ומנהגים וחיידושים על הש"ס ועל פירש"י עה"ת ואגרות ועוד כולם מאת מהרי"ל, שנלקטו ע"י העורכים הנ"ל בעזרת חבר תלמידי חכמים, וכן מפתחות מפורטים ומועילים למקורות, לאישים ולמקומות. הספר החשוב ביותר הזה לא היה יוצא לאור, בוודאי שלא בשנה זו, בלי התערבותו ופעילותו הנמרצת של הרב יעקב פרבשטיין שליט"א, שהיכה מטעם 'מכון ירושלים' על ראשי העורכים ואמר להם 'סיימו...'

נשמת אברהם כרך ה. הוספות ותיקונים למהדורה השנייה של 'נשמת אברהם', הלכות חולים, רופאים ורפואה על ארבעה חלקי השולחן ערוך. מאת אברהם-סופר אברהם. ירושלים, תשע"ד. 30+רסב עמ'. (02-6417951)

לקראת הוצאת המהדורה השלישית המורחבת והמתוקנת של הספר המונומנטלי 'נשמת אברהם' על ארבעת כרכיו, טרח הרב פרופ' אברהם, לשעבר מנהל מחלקה פנימית במרכז הרפואי שערי צדק, תלמיד חכם ומגדולי המומחים בדורנו בענייני רפואה והלכה, והוציא לאור כרך של השלמות ותיקונים למהדורה השנייה, כדי לא לחייב את הדייקנים בין בעלי המהדורה השנייה לגנוז את ספרם ולקנות את המהדורה השלישית המתוקנת כשהיא תצא לאור. למעשה חייב עכשיו כל יהודי שנמצאת אצלו המהדורה השנייה של נשמת אברהם (המהדורה הראשונה בת שלושת הכרכים כבר מיושנת ובלתי מעודכנת) להציץ בכל פעם שהוא מחפש באחד מארבעת כרכי המהדורה השנייה נושא הלכתי כלשהו - גם בכרך החמישי הזה, כדי לבדוק אם על סעיף פלוני קיימת תוספת או השלמה או שינוי בכרך ההוספות והתיקונים. הקשר ההדוק שהיה לפרופ' אברהם עם רבו הרב נויבירט זצ"ל אינו זקוק להוכחה, ובכל זאת המכתב הפותח שבו מספר הרב נויבירט על ביקוריהם המשותפים, שלו ושל המחבר יב"א, בביתו של הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, מרגשת, כמו גם דברי ההספד של המחבר על רבו הרב נויבירט, ובהם הוא מספר בין השאר שהרב מוזכר ומצוטט בספר למעלה מאלף פעמים! תוכן רחב ומפתחות מפורטים מסיימים את המלאכה. הרבה שנים טובות ופוריות ובריאות לרב פרופ' אברהם ס' אברהם שליט"א.

משפטי ארץ. כרך ד. חוזים ודיניהם. עורכים: הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, הרב עדו רכניץ, הרב הלל גפן. ייעוץ משפטי - עו"ד חייא גרינבוים. עפרה, תשע"ו. 456+21 עמ'.
(02-9973888)

בית המדרש הגבוה 'משפטי ארץ' שבישוב עופרה בראשות רב היישוב הרב אבי גיסר עוסק בעיקר בניסיון להנגיש ולהשמיש את דיני הממונות ההלכתיים בחיי המשק והמסחר והכלכלה של יהודים יראי שמים. צודק מאוד הגאון הרב אשר וייס שליט"א בהסכמתו לספר באומרו שהרבה יהודים טובים יקפידו על שטר מכירת חמץ מנוסח בדיוק על פי ההלכה, אך בשטר השכרת דירה יסתפקו בנוסח סטנדרטי או בנוסח שהוכן ע"י עו"ד שאינו בקיא בהלכה, ועולם הפוך ראיתי - בדרך כלל נוסח שטר מכירת חמץ פשוט וברור וכשר כמעט בכל לשון, ודווקא שטרות העוסקים בדיני ממונות תלויים בהם פרטים ופרטי פרטים של ניסוח ושל גמירות דעת, עד שמילה אחת לא מתאימה עלולה לשבש עסקה שלמה, להביא לאיסורי ריבית ולחסרון נאמנות וכו' וכו'. הספר כולל מבוא לדיני חוזים ולדיני ריבית וביירוים בדיני תנאים ובתוקף של חתימה בלי שהחותם הבין על מה חותם ובמעמדה ההלכתי של המחאה בנקאית ובמשמעות ותוקף חתימה בכפייה ועוד ועוד, וחציו השני של הספר מציג כעשרים חוזים התקפים על פי ההלכה וגם על פי החוק, כשהם מבוארים ומוסברים - מכירת דירה, מכירת רכב, חוזה עבודה, חוזה קבלני לעבודת בניין, חוזה שכירות דירה, הסכם השאלת ספר תורה, חוזה הלוואה ללא ריבית, שטר היתר עיסקה. הסכם בורות, צוואות מסוגים שונים, היתר מכירה לחממה ועוד, הם ותחליפיהם. מלאכת מחשבת. תקציר באנגלית מסיים את הספר החשוב הזה.

אהבת ישראל. חוברת זיכרון לעילוי נשמת התינוק ישראל הלוי. עורכים: פינחס גינזבורג וגיל-שלום הלוי. נחליאל, תשע"ז. 125 עמ'. (052-7600068)

במוצאי יום הכיפורים תשע"ז נפטר מן העולם אחרי מחלה קצרה ואלימה ילד מתוק ומקסים ומאיר באופן מיוחד, שגם דרך פטירתו וגם זמן פטירתו וגם תולדות גידולו ב"ג חודשי חייו הקצרים הפתיעו וריגשו את כל יודעיו. מן ההספדים שנישאו, מהדברים שנאמרו ב'שבעה', מדברי חיזוק וחיבה וחמימות ותורה שכתבו בני משפחה וחברים ושכנים מהיישוב נחליאל שבגוש טלמונים שבבנימין (ישוב שנקרא על שם ד"ר יצחק ברויאר וספרו הנודע 'נחליאל'), נלקטו 125 עמודים של אהבה ויראה ואמונה ובטחון וחיזוק ועוצמה רוחנית מרשימים, כזיכרון לתינוק היקר, שכחתן שלם הלך בפתאומיות אל אבות אבותיו שבשמים, ובהם הגאונים רבי שלום יצחק-הלוי, הרב הראשי ליהדות תימן בארץ, ואביו רבי יחיאל יצחק-הלוי, גדול רבני תימן בדורו. תנצב"ה, ויעמוד לגורלו לקץ הימין.